

Andrzej ZAPAŁOWSKI
Uniwersytet Rzeszowski

ZAGROŻENIA ZWIĄZANE Z SEPARATYZMEM NA OBSZARZE ZAKARPACIA

Abstrakt:

Sytuacja społeczna i gospodarcza Ukrainy, a zwłaszcza pauperyzacja społeczeństwa oraz pogłębiające się problemy budżetu, skłaniają do zwrócenia uwagi na te obszary państwa, które mogą generować zagrożenia dla Europy. Powiększa się rozdzźwięk między obecną władzą a niektórymi środowiskami nacjonalistycznymi, posiadającymi dużą reprezentację w Radzie Najwyższej Ukrainy, co sprawia, iż należy podchodzić pesymistycznie od wdrożenia porozumienia „Mińsk II” w zakresie deeskalacji sytuacji w Donbasie. W związku z tym na Ukrainie można mówić o trwałym zagrożeniu destabilizacją. Występuje ono w szczególności w wielu obszarach zachodniej części Ukrainy. Procesy separatystyczne mają miejsce w szczególności w regionie Zakarpacia, gdzie rozwija się ruch Rusinów karpaccich i mniejszości węgierskiej. Ponadto regionem tym wstrząsają konflikty między silnymi grupami przestępczymi, związanymi z ukraińskimi nacjonalistami.

Słowa kluczowe: Ukraina, Zakarpacie, separatyzm, bezpieczeństwo

Procesy destabilizacji i tendencje separatystyczne na Ukrainie dotyczą nie tylko wschodnich obwodów. Mają one duży potencjał rozwojowy także w niektórych zachodnich obwodach. Wyróżnić tu możemy tzw. Galicję, Zakarpacie, część obwodu czerniowieckiego, czyli Północną Bukowinę oraz zachodnią część obwodu odeskiego, czyli Południową Besarabię. Analizując wspomniane procesy na zachodzie państwa ukraińskiego należy jednak zauważyć, iż w porównaniu do Donbasu mają one inny zakres, podłoże, cele, a także stosowane metody prowadzenia działań mających na celu secesję lub uzyskanie autonomii. Istotnym elementem w tym zakresie jest także rola omawianych obszarów w strategii bezpieczeństwa NATO i Rosji. Z uwagi na istotne różnice procesów można te wrażliwe dla bezpieczeństwa międzynarodowego obwody Ukrainy podzielić na dwie kategorie. Do pierwszej zaliczamy regiony, gdzie może dojść do wykorzystania w szerokim zakresie elementów siłowych i oddziałów paramilitarnych, a drugą tworzą obwody, gdzie zachodzą procesy bardziej przypominające ruchy secesjonistyczne znane z

Katalonii lub Flandrii. W pierwszej z wymienionych kategorii, czyli w grupie regionów, gdzie może dojść do użycia oddziałów paramilitarnych w procesie secesji, należy zwrócić uwagę na tzw. Galicję i Południową Besarabię. Do kategorii drugiej, gdzie będziemy raczej obserwować procesy „wyrwania” unitarnemu państwu kolejnych autonomicznych prerogatyw nakierowanych na secesję, zaliczyć należy Zakarpacie i Północną Bukowinę.

Autor w poniższym tekście podjął się analizy procesów separatystycznych na Zakarpaciu tylko w odniesieniu do działań mających charakter „*soft power*”, generowanych przez czynniki wewnętrzne i zewnętrzne. Celem artykułu jest także wstępne określenie znaczenia tych procesów dla bezpieczeństwa europejskiego, w tym Polski. Problem dezintegracji Ukrainy w ogóle, a separatyzmu zakarpaciego w szczególności, pozostaje w ścisłej zależności od rozwoju rywalizacji mocarstw światowych o wpływy na Ukrainie, oraz od dalszego rozwoju sytuacji gospodarczej i społecznej tego państwa. W oparciu o dotychczasowe tendencje w gospodarce Ukrainy i rosnącą pauperyzację społeczeństwa należy przyjąć, iż sytuacja w najbliższej dekadzie nie ulegnie istotnej poprawie, a wiele tendencji wprost wskazuje na jej pogorszenie, czemu sprzyja to, że jest ona najbardziej skorumpowanym państwem w Europie. Według corocznego raportu Global Wealth Report, przygotowanego przez szwajcarski bank Credit Suisse, dobrobyt ukraińskich gospodarstw domowych za 2016 rok spadł o 19%. Ukraina znalazła się z tym wynikiem w grupie krajów, których obywatele są 10 razy biedniejsi od przeciętnego mieszkańca Ziemi – do tej grupy weszły także Mołdawia, Białoruś, Kazachstan, India i wiele krajów Afryki.

Separatyzm na zachodniej Ukrainie

Separatyzm w stosunkach międzynarodowych na przestrzeni dziejów jest zjawiskiem powszechnym i „naturalnym” w procesach wewnątrzpaństwowych, gdzie mamy do czynienia z mniejszościami religijnymi bądź narodowymi. Samo pojęcie i terminologia separatyzmu posiada także bardzo bogatą literaturę. Słowo separatyzm pochodzi z łaciny „*separatio*” i oznacza oddzielenie, czyli dążenie do usamodzielnienia się części państwa lub narodu jako odrębnej jednostki politycznej. Czasami jako synonim terminu separatyzm stosuje się słowo secesja, które jednak oznacza oddzielenie się czy też podział państwa, mający na celu uzyskanie suwerenności.

Separatyzmy z którymi mamy do czynienia na Ukrainie, w tym zwłaszcza zachodniej jej części zmieniają natężenie, swoje cele i zakres roszczeń w zależności od sytuacji prawnej czy też ekonomicznej. Same tendencje separatystyczne charakteryzuje zmienność w czasie i podatność na wiele czynników zewnętrznych. Jak zwraca uwagę Katarzyna Konieczna (2014) właśnie takie elementy jak uwarunkowania etniczne, kulturowe, historyczne czy polityczne determinują aktywność grup narodowych. Ponadto zwraca ona uwagę, iż wzrost nastrojów separatystycznych i widoczne tendencje ośrodkowe

**Zapałowski, A., Zagrożenia związane z separatyzmem na obszarze Zakarpacia,
Przebieg Geopolityczny, 20, 2017, s. 9-27.**

wcale nie muszą implikować bezpośrednio oderwania części terytorium państwa, ale są czasami jedynie emanacją odrębności i strategią poszerzania autonomii terytorialnej w obrębie państw macierzystych. Obecnie w samej Europie mamy w co najmniej w kilku państwach regiony, gdzie można zauważyć żywe tendencje separatystyczne (Kulińska 2001).

W odniesieniu do ziem ukraińskich możemy zauważyć istotne wyróżnianie się wewnętrznych geosocjorów, czyli najmniejszych terytoriów, które cechują się homogenicznością pod względem przynależności polityczno-administracyjnej. Marek Sobczyński i Marek Barwiński (2009) powołując się Aleksandra Kuczabskiego wskazują, iż na obszarze współczesnej Ukrainy da się wyróżnić 14 odmiennych genetycznie jednostek. Na wspomnianą liczbę aż dziewięć znajduje się na zachodniej Ukrainie, co świadczy o jej potencjale niestabilności. Do interesujących nas geosocjorów wspomniany badacz zaliczył następujące terytoria:

- 1) Ukraina Południowo-Zachodnia z miastem Odessa - do 1917 r. część Cesarstwa Rosyjskiego, później dzieliła losy Ukrainy, przy czym w latach 1941-1944 należała do Rumunii;
- 2) Wołyń z Łuckiem i Równym – część I Rzeczypospolitej, następnie do 1917 w Cesarstwie Rosyjskim, w latach 1918-1919 część niezależnej Ukrainy, następnie w latach 1919-1939 w Polsce;
- 3) Galicja ze Lwowem (nazwa nadal powszechnie używana przez Ukraińców) - część I Rzeczypospolitej, następnie w składzie Austrii i Cesarstwa Austro-Węgierskiego. W latach 1918-1939 w Polsce;
- 4) Zabuże z Czerwonogrodem (do 1951 Krystynopol) – część I Rzeczypospolitej, następnie włączona do Austrii i Cesarstwa Austro-Węgierskiego. W latach 1918-1939 Polska, a od 1939 do 1941 r. część Ukraińskiej SRR. W latach 1941-1944 pod okupacją niemiecką. W latach 1945-1951 część Polski;
- 5) Zakarpacie (Ruś Podkarpacka) - do 1918 część Królestwa Węgier w składzie Cesarstwa Austro-Węgierskiego, w latach 1919 -1938 włączone do Czechosłowacji a następnie przez kilka miesięcy jak autonomiczna republika Rusi Podkarpackiej; w latach 1938-1944 część Węgier;
- 6) Bukowina Północna z Czerniowcami - do 1918 Księstwo Bukowiny w składzie Cesarstwa Austro-Węgierskiego, następnie w latach 1918-1940 część Rumunii; od 1940 do 1941 część Ukraińskiej SRR, a następnie w latach 1941-1944 ponownie w Rumunii;
- 7) Besarabia Północna z Chocimiem - od XVII w. w składzie Turcji a wcześniej Rzeczypospolitej; w latach 1812 - 1917 część Cesarstwa Rosyjskiego, a następnie w latach 1918 - 1940 włączona do Rumunii; od 1940 do 1941 w składzie Ukraińskiej SRR, następnie w latach 1941-1944 ponownie w Rumunii;
- 8) Besarabia Południowa z Izmailem - do 1812 pod panowaniem Turcji a następnie do 1917 r. - Rosji; w latach 1918-1940 część Rumunii, a

Zapałowski, A., Zagrożenia związane z separatyzmem na obszarze Zakarpacka, Przegląd Geopolityczny, 20, 2017, s. 9-27.

następnie od 1940 do 1941 - Ukraińskiej SRR; w latach 1941-1944 ponownie w składzie Rumunii.

Jak wykazał Jerzy Kozakiewicz (1998), regionalizm dzisiejszej Ukrainy jest oczywistym i niekwestionowanym faktem. Zjawisko to jest ważne w aspekcie terytorialnym, ale istotne tu są wieloprzekrojowe podziały i odmienności na poziomie świadomości, mentalności, kultury i składu etnicznego. Mogą one doprowadzić do skonfliktowania regionów na różnych poziomach, często zagrażając podstawom życia społecznego. Ponadto należy zwrócić uwagę, iż Ukraina nie ma tradycji silnego, scentralizowanego państwa.

W rozwoju procesów separatystycznych bardzo często istotne są interesy państw trzecich. W przypadku zachodniej Ukrainy zainteresowane tymi procesami są przede wszystkim Rosja, Węgry i Rumunia. O ile Rosja ma na celu wspieranie tych tendencji w celu zdobycia większych instrumentów oddziaływania w grze geopolitycznej o odzyskanie wpływów na tym obszarze, to Rumunia i Węgry są żywotnie zainteresowane odzyskaniem wpływów, a w konsekwencji ludności i terytoriów przez wieki stanowiących ich własność. Bardzo często interesy określonych państw oraz społeczeństw dążących do separatyzmu są zbieżne. Mamy wtedy do czynienia z procesem naturalnego ciężenia do scalenia regionów podzielonych wymuszonymi umowami międzynarodowymi przez podmioty, które decydowały o granicach jako zwycięzcy konfliktów zbrojnych i jako decydenci nowego układu geopolitycznego.

Rozwój tożsamości Rusinów Karpaccich

Zakarpackie ma zasadniczo historię niezwiązaną z państwowością ukraińską aż do lat czterdziestych XX wieku. Jest więc po Krymie najmłodszym ukraińskim terytorium. Na wspomnianym obszarze przez wieki wytworzył się specyficzny typ góralskiej mentalności, odmiennej od innych słowiańskich grup obszaru Karpat. Regionem tym szczególnie zainteresowane są Węgry i Słowacja. Państwa te z uwagą obserwują rozwój działań na rzecz autonomii, oparty przede wszystkim o dobrze zorganizowany separatyzm Rusinów Karpaccich (Koprowski 2014, s. 193). Sytuację w regionie komplikuje dodatkowo stosunkowo duża przestępczość zorganizowana związana ze sprzyjającymi uwarunkowaniami geograficznymi. Wspomniane czynniki przy wsparciu dyplomatycznym i organizacyjnym państw trzecich mogą powodować istotne podziały i napięcia, i to nie tylko między państwami sąsiadującymi z obwodem zakarpackim. Jednym z generatorów wspomnianych procesów, oczywiście poza postępującą pauperyzacją społeczeństwa i kwestiami tożsamościowymi czy też regionalnymi, jest coraz bardziej widoczny dla społeczeństwa brak szans na integrację Ukrainy ze strukturami Unii Europejskiej (Zapałowski 2015).

Jednym z istotnych elementów budujących tożsamość obecnego obwodu zakarpackiego jest jego historia. Region nie uczestniczył w tworzeniu

Zapałowski, A., Zagrożenia związane z separatyzmem na obszarze Zakarpacia, Przegląd Geopolityczny, 20, 2017, s. 9-27.

organizmów państwowych, które obecnie utożsamia się z Ukrainą. Praktycznie do traktatu w Trianon w 1920 roku, Zakarpacie wchodziło przez dziewięćset lat w skład Królestwa Węgier, a w okresie międzywojennym należało do Czechosłowacji. Nazwa Zakarpacie, często używana jest równoległe z terminami Zakarpacka Ruś, lub Ruś Karpacka. Czesi z kolei używali nazwy Ruś Podkarpacka (oryg. *Podkarpatská Rus*) (Zapałowski 2016). Najdłużej tutaj gospodarzący Węgrzy określają Zakarpacie mianem *Kárpátalja*. Obszar ten, wraz z zamieszkanym przez Węgrów terytorium obecnej Słowacji, czyli *Felvidék*, stanowił część Górnych Węgier, czyli *Felső-Magyarország* (przyp.red.).

Gospodarka tego regionu opiera się na turystyce, przemyśle spożywczym i lekkim. Coraz większym problemem regionu z uwagi na ukształtowanie terenu jest przemysł. Większość mieszkańców należąca do mniejszości narodowych ma paszporty węgierskie. Według informacji prasowych z 2015 roku, do końca 2014 roku obywatelstwo Węgier miało 94 tys. osób¹. W 2012 roku w powiecie Berehowe język węgierski został uznany za język regionalny i był to taki pierwszy przypadek (poza rosyjskim) po wejściu w życie ustawy o językach mniejszości narodowych². Dla Ukrainy ten region ma bardzo ważne znaczenie, gdyż przez jego terytorium przebiegają gazociągi tranzytowe z Rosji do Unii Europejskiej.

Na przełomie XIX i XX wieku, czyli w okresie nabywania podmiotowości narodowej przez ludność wiejską w tej części Europy, Zakarpacie stało się obszarem, na którym w walce o tożsamość zamieszkującego tam społeczeństwa starły się dwie tendencje. Z jednej strony mieliśmy do czynienia z madziaryzacją (Kopyś 2003), a z drugiej wspierany przez Rosję silny ruch moskalofilski. Brak w tym okresie istotnych działań ukraińskich ruchów narodowych spowodował powstawanie osobnej tożsamości narodowej wśród miejscowej ludności. O ile inteligencja identyfikowała się z tożsamością rosyjską lub węgierską, to słowiańskie warstwy ludowe uważały się za Rusinów Karpackich. Na wspomnianym obszarze wytworzyła się społeczność o specyficznym typie góralskiej mentalności, która kultywuje swoją tradycję językową i wyznaniową (Kozakiewicz 1998, s. 56-58).

Istotnym elementem budowy wspomnianej identyfikacji jest istniejąca na tym terenie rusińska cerkiew greckokatolicka, która swój początek wzięła od Unii zawartej w Użhorodzie w 1646 roku. Unię przyjęło wówczas 63 prawosławnych księży, a jej wpływy do dzisiaj obejmują Zakarpacie oraz części Węgier i Słowacji, a także emigrację w USA. W okresie międzywojennym wspomniany kościół posiadał 461,5 tys. wyznawców, był zorganizowany w diecezję mukaczewską liczącą 281 parafii i 459 kościołów. Po wojnie władze

¹ *Офіційно: громадянство Угорщини отримало близько 94 000 закарпатців* [online] - <http://www.mukachevo.net/ua/news/view/105782>, (dostęp: 11.09.2016).

² *Węgierski językiem regionalnym na Zakarpaciu*, <http://www.kresy.pl/wydarzenia.spoleczenstwo?zobacz/wegierski-jezykiem-regionalnym-na-zakarpaciu>, (dostęp: 13.10.2016).

**Zapałowski, A., Zagrożenia związane z separatyzmem na obszarze Zakarpacia,
Przegląd Geopolityczny, 20, 2017, s. 9-27.**

radzieckie zamknęły 73 kościoły i aresztowały wielu duchownych, a w 1949 zmuszono wiernych i duchownych do przejścia na prawosławie (Kozyrska 2014, s. 184). Obecnie grekokatolicy na Zakarpaciu stanowią oddzielną cerkiew i jest ona niezależna od ukraińskiej cerkwi grekokatolickiej. Cerkiew Grekokatolicka Obrządku Bizantyjsko-Rusińskiego, która bezpośrednio podlega pod Watykan liczy około 380 tys. wyznawców, ma swoją siedzibę w Użhorodzie oraz posiada 402 parafie³. Na postawę hierarchii i wyznawców tego kościoła bardzo duży wpływ mają diecezje funkcjonujące w Ameryce, które podkreślają jej niezależność. Drugim pod względem wielkości kościołem na Zakarpaciu jest Ukraiński Kościół Prawosławny Patriarchatu Moskiewskiego z siedzibą diecezji w Mukaczewie i Chuście. Należy do niej około 290 parafii (Świeżak 2008, s. 249-250). Powyższa struktura dwóch największych kościołów na Zakarpaciu ma jeden element wspólny, a mianowicie jest z tradycji historycznej i duchowej moskalofilska oraz częściowo madziarska, co powoduje utrwalanie tradycji odrębnego narodu rusińskiego wobec nacjonalistycznej zachodniej Ukrainy. Jak podkreśla Antonina Kozyrska (op.cit. s. 28), religia może przyczynić się do stabilizacji lub destabilizacji ładu politycznego, a co za tym idzie społecznego w tak odrębnym od Ukrainy regionie.

Istotne znaczenie dla dalszych losów tego regionu miały decyzje związane z Traktatem w Trianon. Jego celem było m.in. „okrojenie” Węgier w obawie, aby nie odrodziło się państwo, które wspólnie z Austrią i Niemcami ponownie zagrozi pokojowi w Europie. Tak więc podstawowym kryterium oderwania Zakarpacia od Węgier nie były względy etniczne a jedynie polityczne (Płonka 2013, s. 331-335).

Jeszcze przed wspomnianym traktatem, w okresie odzyskiwania i tworzenia państw przez narody Europy Wschodniej, także społeczeństwo Rusinów Karpackich podjęło działania mające na celu uzyskanie dla siebie międzynarodowej podmiotowości. Jak zwraca uwagę Józef Darski (2007), 12 listopada 1918 roku w Scranton, Amerykańska Rada Rusinów Węgierskich uchwaliła deklarację o przyłączeniu Rusi Zakarpackiej na zasadzie federacyjnej do Czechosłowacji, która sama miała być państwem federacyjnym. Rada przewidywała włączenie do Rusi północno-wschodniej części Słowacji. Podobnie Memorandum Amerykańsko-Ruskiej (tj. Rusińskiej) Obrony Narodowej z października 1918 roku również mówiło o autonomii Zakarpacia. Ruska Rada Narodowa, założona w Starej Lubowni na Spiszu (8.11.1918), po przeniesieniu do Preszowa, zażądała samookreślenia narodowego zgodnego z punktami Wilsona (19.11.1918). Jej kontynuacja, Karpatoruska Rada Narodowa w Preszowie, zajęła takie samo stanowisko (31.01.1919). Rada reprezentowała początkowo orientację wielkorosyjską (moskalofilską), ale wobec klęski „białej” Rosji wybrała opcję czeską. Z kolei w Użhorodzie powstała (9.11.1918) kierowana przez gubernatora nowego autonomicznego węgierskiego „Kraju

³ <http://www.catholic-hierarchy.org/diocese/dmuka.html>, (dostęp: 2.06.2016).

Zapałowski, A., Zagrożenia związane z separatyzmem na obszarze Zakarpacia, Przegląd Geopolityczny, 20, 2017, s. 9-27.

Ruskiego", Augustyna Sztefana, Rada Narodu Węgro-Ruskiego o orientacji proęgierskiej, znajdująca oparcie w klerze unickim, ale nie odegrała ona żadnej roli. Centralna Rуска Rada Narodowa w Użhorodzie uznała za najwyższą władzę Karpatoruską Radę Narodową w Preszowie i wypowiedziała się za autonomią w ramach Czechosłowacji składającej się z trzech części: Czech i Moraw, Słowacji oraz Zakarpacia (16.05.1919). W czerwcu 1919 roku armia czeska zajęła całą Ruś Zakarpacką, a traktat z Saint-Germain potwierdził jej przynależność do Czechosłowacji z "jak najszerzą autonomią" (10.09.1919).

Wcześniejsze zapowiedzi Czechosłowacji o powołaniu odrębnego sejmku dla Zakarpacia, promocji języka rusińskiego, szkolnictwa i religii, okazały się tylko deklaracjami. Władze Czechosłowacji widząc, iż muszą podjąć działania mające na celu utrwalenie swojej obecności na tym obszarze podjęły decyzję o sprowadzeniu tam 50 tys. osadników czeskich. Dopiero 22 listopada 1938 roku, i to zapewne pod wpływem relacji z Niemcami, Czechosłowacja nadała Rusi Zakarpackiej autonomię, zarządzaną przez proniemiecki gabinet A. Wołoszyna. Rząd ten utworzył Sicz Karpacką, która była penetrowana przez Organizację Ukraińskich Nacjonalistów. Po wkroczeniu w marcu 1939 roku Niemców do Czechosłowacji *Karpatoukraina*, czyli rząd Wołoszyna, pod wpływami nacjonalistów ukraińskich ogłosiła niepodległość, co spowodowało interwencję Węgrów, którzy zajęli część Zakarpacia. Po II wojnie światowej przyłączono ten region na mocy umowy Benesz-Mołotow do Ukraińskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej jako Karpacką Ukrainę (Darski, op.cit.). W 1946 r. przekształcono go w okręg (*oblast*). W okresie radzieckim mniejszości narodowe zagwarantowane miały prawo do szkół z ojczystym językiem nauczania, dostęp do prasy i literatury. Wielonarodowość okręgu była silnie akcentowana, często Zakarpacie przedstawiano jako godny naśladowania wzór radzieckiego internacjonalizmu. Żadna z gwarancji nie dotyczyła jednak Rusinów, których odgórnie uznano za regionalną grupę, składową część narodu ukraińskiego. Zarówno w Ukraińskiej SRR, jak i niepodległej Ukrainie, Okręg Zakarpacki był i jest (nie licząc byleż Autonomicznej Republiki Krymu) jednym z dwóch okręgów, których nazwa nawiązuje do historycznej nazwy regionu, nie zaś stolicy. Okręg Zakarpacki był najbardziej zacofaną częścią USRR i do tego bardzo zmadziaryzowaną. Rusini w tym okresie stanowili ponad 60 procent mieszkańców regionu (Węgrzy -15 procent a Żydzi 13 procent), a 98 procent osób utrzymywało się z rolnictwa (Zenderowski, Pieńkowski 2015, s. 121). Przez okres trwania Związku Radzieckiego w statystykach spisów powszechnych w ogóle nie ujmowano społeczności rusińskiej na Zakarpaciu (Eberhardt 1996, s. 197).

Rusini Karpaccy w państwie ukraińskim

Po upadku Związku Radzieckiego ponownie odżyły zamrożone przez dyktaturę komunistyczną problemy narodowościowe i tożsamościowe. Jednym z obszarów byłego imperium, gdzie ujawniły się one z dużą siłą było Zakarpacie,

Zapałowski, A., Zagrożenia związane z separatyzmem na obszarze Zakarpacia, Przegląd Geopolityczny, 20, 2017, s. 9-27.

którego mieszkańcy w czasie referendum niepodległościowego opowiedzieli się za niepodległością Ukrainy (92,59 procent głosów za). Jednocześnie jednak przeprowadzono referendum na temat statusu tego obszaru w ramach powstającego państwa, w którym 78 procent głosujących opowiedziało się za autonomią.

Według Rusinów Karpackich stanowią oni oddzielny naród i dlatego mają prawo do samookreślenia. Czynnikiem, który ułatwia poczucie odrębności jest niechęć do Ukraińców z Galicji. Tymczasem władze w Kijowie negują istnienie odrębnego narodu Rusinów Karpackich. Działacze rusińscy, idąc za wolą większości społeczeństwa Zakarpacia, a chcąc niejako wymusić na państwie ukraińskim realizację wyników referendum, w dniu 30 maja 1993 roku, powołali Tymczasowy Rząd Republiki Rusi Podkarpackiej ze stolicą w Użhorodzie. Rząd ten otrzymał wsparcie mniejszości narodowych Zakarpacia, a mianowicie: słowackiej, węgierskiej, romskiej, rumuńskiej i niemieckiej. Wraz z rządem powołano parlament liczący 51 deputowanych na czele z prof. Iwanem Turjanica. Rząd Tymczasowy zgłosił również deklarację przystąpienia do Wspólnoty Niepodległych Państw. Wspomniany Rząd istniał do jego likwidacji przez służby specjalne Ukrainy w sierpniu 1994 roku.

Po kilku latach 7 marca 2007 roku deputowani Zakarpackiej Rady Obwodowej podjęli decyzję o uznaniu narodowości rusińskiej na terytorium obwodu i wpisaniu jej na listę narodowości obwodu (za głosowało 71 deputowanych, 2 było przeciw i 2 się wstrzymało). Z kolei w październiku 2008 r. w Mukaczewie odbył się II Europejski Kongres Podkarpackich Rusinów, na którym ogłoszono wznowienie rusińskiej państwowości. Jeden z liderów tego ruchu ks. Dymytrij Sydor, kapłan prawosławnej cerkwi Patriarchatu moskiewskiego zwrócił przy tym uwagę, iż Kongres odniósł się tylko do wyników referendum z 1991 roku, oraz na kwestię przywrócenia Zakarpaciu jego prawidłowej nazwy w postaci „Karpackiej Rusi”, która powinna pozostać w składzie federacji ukraińskiej. Postulowano także dwujęzyczność w nauce szkolnej w postaci nauki języka ukraińskiego i ruskiego⁴. Należy tu pokreślić, iż we wrześniu 2007 roku na Zakarpaciu przebywał ambasador Rosji Wiktor Czarnomyrdin, który spotkał się z przedstawicielami ruchu rusińskiego i miejscową społecznością rosyjską. Władze ukraińskie nie doceniały siły ruchu rusińskiego, gdyż w 1998 roku oceniano oficjalnie potencjał Rusinów Karpackich na około 4,5 procent populacji obwodu. Pewną korektę do tych danych wprowadziła Nina Karpaczowa (rzecznik praw obywatelskich na Ukrainie), która w 2007 roku oceniała populację Rusinów na około 130 tysięcy, czyli 10 procent mieszkańców obwodu (Kuzio 2015, s. 287).

4

http://zaxid.net/news/showNews.do?decyzja_kongresu_ruzinow_mogla_byc_o_wiele_radykalniejsza_kz_dymytrij_zydor&objectId=1173241, (dostęp: 2.06.2016).

Zapałowski, A., Zagrożenia związane z separatyzmem na obszarze Zakarpacia, Przegląd Geopolityczny, 20, 2017, s. 9-27.

W związku z tym, iż władze Ukrainy nie odniosły się pozytywnie do postulatów Rusinów, Dymitrij Sydor na konferencji prasowej w Moskwie oskarżył Ukrainę o ludobójstwo (*genocyd*) i publicznie zaprezentował wzór „podkarpackich rusińskich paszportów”. Od działań Sydora zdystansował się Światowy Kongres Rusinów, uznając iż jest to ekstremizm. Jednocześnie Kongres wyraził również dezaprobatę wobec postawy mediów na Ukrainie, Węgrzech, Słowacji i w Rumunii, którym zarzucono poszukiwanie sensacji i sztuczne rozdmuchiwanie kwestii rzekomego rusińskiego separatyzmu.

W grudniu 2008 roku władze ukraińskie oskarżyły Sydora o antykonstytucyjne wystąpienia i zamach na integralność terytorialną Ukrainy. Służby specjalne dokonały rewizji w zarządzanej przez niego cerkwi Podwyższenia Krzyża Pańskiego, oraz ostrzegły przedstawicieli pozostałych rusińskich stowarzyszeń przed łamaniem prawa. Za wspomniane działania w 2012 roku ks. Sydor został skazany na trzy lata w zawieszeniu za szerzenie separatyzmu w 2012 roku⁵.

Sytuacja szczególnie się skomplikowała w 2014 roku po wybuchu wojny w Donbasie. Z jednej strony społeczność Zakarpacia zaczęła publicznie odmawiać uczestnictwa w wojnie w Donbasie, a z drugiej zaczęła wykupywać dostępną broń pneumatyczną na którą nie trzeba było zezwoleń. Ta swoista psychoza strachu na Zakarpaciu była także powodowana deklaracjami nacjonalistów ukraińskich grożących pacyfikacją separatystycznego regionu⁶.

Należy tu także wskazać na działania lokalnego oligarchy Wiktora Bałohy, który poprzez swoje bliskie stosunki z prezydentem Ukrainy stworzył w regionie swoisty układ, który poprzez ugrupowanie „Jedynе Centrum” rządzi w wielu samorządach oraz kontroluje zorganizowaną przestępczość związaną z przemytem granicznym. Czynnikiem ten utrudnia działania lokalnym autonomistom, którzy oprócz względów tożsamościowych wykorzystują kwestie egzystencjalne. Mianowicie, w społeczeństwie panuje przekonanie, iż autonomia lub nawet włączenie tego obszaru do Węgier, pozwoliłoby na wzrost poziomu życia ludności, a zwłaszcza uniknięcie dramatycznej sytuacji materialnej, jaka panuje na Ukrainie. Ponadto, negatywny stosunek do wojny w Donbasie spowodował, iż z tego regionu do mobilizacji zgłaszało się początkowo około 8 procent poborowych, a w drugiej połowie 2015 roku wspomniany współczynnik wzrósł do 27 procent (gorszy wynik miał tylko obwód iwano-frankowski - 25 procent)⁷. Wspomniane kwestie dotyczące poziomu życia w poszczególnych

⁵ I. Józwiak, *Zakarpacie- ukraińska Osetia w Karpatach...*; *Rusiński kněz dostal podmínku* [online] - <http://www.halonoviny.cz/articles/view/266855>, (dostęp: 2.06.2016).

⁶ *Masowe zbrojenia na Zakarpaciu* [online] - <http://www.kresy.pl/wydarzenia.spoleczenstwo?zobacz/masowe-zbrojenia-na-zakarpaciu>, (dostęp: 13.10.2016).

⁷ *Названы худшие области Украины по мобилизации* [online] - <http://korrespondent.net/ukraine/3549834-nazvany-khudshye-oblasty-ukrainy-po-mobylyzatsyy>, (dostęp: 11.09.2016).

Zapałowski, A., Zagrożenia związane z separatyzmem na obszarze Zakarpacia, Przegląd Geopolityczny, 20, 2017, s. 9-27.

regionach Ukrainy stały się kolejnym powodem, który warunkuje dążenie do odrębności regionalnej. W październiku 2016 roku lokalny samorząd Zakarpacia podjął działania mające na celu wprowadzenie autonomii ekonomicznej obwodu. Do grupy, która ma przygotować podstawy gospodarcze niezależności weszło 12 lokalnych deputowanych i dwóch członków Rady Najwyższej w Kijowie, a prace te ma nadzorować szef obwodowego parlamentu Michail Riwis. Należy tu podkreślić, iż strefa ekonomiczna istniała w obwodzie do 2005 roku, lecz została zlikwidowana przez władze centralne⁸.

Zakarpacki separatyzm a państwa ościenne

Słowacja, na terenie której żyje duże skupisko Rusinów Karpackich, i która w przeszłości aspirowała do asymilacji społeczności ruskiej, tradycyjnie wspiera autonomię Zakarpacia. W tym celu jeszcze przed II wojną wprowadzono język ruski do 50 szkół podstawowych (1935/1936) i otwarto gimnazjum ruskie w Preszowie (1936/1937). Narodowy Komitet Preszowszczyzny żądał połączenia w drodze plebiscytu z Rusią Zakarpacką i nadania autonomii (10.05.1938). Należy także podkreślić, iż na Słowacji w Medzilaborcach, z inicjatywy Jana Bucko, który przeniósł się tu z Zakarpacia, zebrał się (17.11.1990) sejm założycielski Ruskiej Obrody (Odrodzenie Rusińskie). Zażądano uznania Rusinów Zakarpacia i Preszowszczyzny za odrębny naród, kodyfikacji języka i wprowadzenia go do szkół jako wykładowego. Przewodniczącym Obrody został aktor teatru ukraińskiego Wasyl Turek. Te same żądania powtórzono na I Światowym Kongresie Rusinów w Medzilaborcach, w którym uczestniczyli także delegaci z Czech, Polski, USA, Jugosławii i Ukrainy (marzec 1991). Obecnie liczbę Rusinów na Słowacji szacuje się na około 100 tys. (Darski 2007).

Kilkusetletnie władanie obecną ziemią zakarpacką przez Węgry doprowadziło do utrwalenia trwałych wpływów tego państwa na omawianym obszarze. Jego istotnym elementem jest liczna społeczność węgierska zamieszkująca rejon pogranicza z Węgrami. Należy tu podkreślić, iż jeszcze w czasach Związku Radzieckiego w 1963 roku społeczność komunistów węgierskich apelowała do Nikity Chruszczowa, aby w ramach Ukraińskiej Socjalistycznej Republiki radzieckiej utworzył autonomiczny okręg narodowy. Jedynym, skutkiem tego apelu było poszerzenie zakresu szkolnictwa węgierskiego. Kolejnym działaniem w kierunku uzyskania instytucjonalnej podmiotowości Węgrów na Rusi Karpackiej było powołanie w lecie 1991 roku Związku Węgrów na Rusi Zakarpackiej, który jednakże opowiedział się za niepodległością Ukrainy. Rok wcześniej zdominowany przez Węgrów rejon Berehowe w większości opowiedział się za przywróceniem jego węgierskiej

⁸ *Zakarpacie wprowadza autonomię ekonomiczną! Rusini i Węgrzy chcą wyjść z Ukrainy?* [online] - <http://reporters.pl/2659/zakarpacie-wprowadza-autonomie-ekonomiczna-rusini-i-wegrzy-chca-wyjsc-z-ukrainy/>, 13.10. 2016.

Zapałowski, A., Zagrożenia związane z separatyzmem na obszarze Zakarpacia, Przegąd Geopolityczny, 20, 2017, s. 9-27.

nazwy Beregszasz. Elementem, który pogłębia złożoność problemów w regionie jest przynależność części Węgrów do cerkwi grekokatolickiej, co jest jednym z elementów wstrzymujących włączenie eparchii Mukaczewsko-Użhorodzkiej do Cerkwi Grekokatolickiej pod zwierzchnictwem Kijowa, tym bardziej iż część duchowieństwa z pochodzenia jest Węgrami i popiera ruch Rusinów Karpaccich.

Współczesna polityka etniczna Węgier jest w dużej mierze funkcją polityki wobec skupisk węgierskich za granicą. Jako narzędzie tej polityki w 2001 r. uchwalono tzw. Kartę Praw Węgra. Karta jest ważna jedynie na Węgrzech i daje trzymiesięczne prawo do pracy i ubezpieczenia, uprawnia do sfinansowania nauki języka węgierskiego ze środków publicznych, do bezpłatnych studiów i korzystania z bibliotek, stanowi podstawę pomocy finansowej dla instytucji na edukację mniejszości, dotuje rodziców posyłających dzieci do węgierskich szkół. Według niej państwo jest odpowiedzialne za los Węgrów żyjących za granicą i popiera tendencje wspólnotowe i tożsamościowe. Jest też inspiracją do intensyfikacji działań rządu węgierskiego na tym polu, co znalazło wyraz m.in. w nowelizacji ustawy o obywatelstwie Węgrów zamieszkujących poza krajem (26 maja 2010). Zgodnie z ustawą, aby otrzymać obywatelstwo węgierskie, nie ma już obowiązku zdawania odpowiedniego egzaminu, nie trzeba również mieszkać na terenie Węgier, ale wystarczy potwierdzić znajomość języka ojczystego (Żołądź 2009).

We wrześniu 2012 roku, po wejściu w życie ustawy językowej na Ukrainie, która dopuszczała stosowanie języka innego niż ukraiński w urzędach w Berehowe, decyzją rady miasta został tam wprowadzony język węgierski. Należy zauważyć, iż rok wcześniej w tymże mieście radni zdecydowali, iż posiedzenia rady miasta będą się rozpoczynały od hymnu Ukrainy i Węgier⁹. Obwód zakarpaccy już w momencie przesilenia konstytucyjnego na Ukrainie w lutym 2014 roku, w postaci uchwały rady obwodu wypowiedział podporządkowanie się pod dotychczasowego prezydenta Wiktora Janukowycza, a radni wezwali go do ustąpienia z urzędu. Jednocześnie w Użgorodzie rozwiązała się w proteście przeciwko polityce prezydenta lokalna frakcja Partii Regionów w radzie miasta¹⁰.

Dla przyszłości stosunków ukraińsko-węgierskich znamienym było przemówienie w dniu 13 maja 2014 roku premiera Węgier Viktora Orbana, który stwierdził w parlamencie, że Węgrzy zakarpaccy powinni uzyskać szeroką autonomię. Ponadto zadeklarował także, iż Węgrzy powinni uzyskać podwójne obywatelstwo oraz posiadać swoich przedstawicieli w Radzie Najwyższej

⁹ *Węgierski językiem regionalnym na Zakarpaciu,*

<http://www.kresy.pl/wydarzenia.spoleczenstwo?zobacz/wegierski-jezykiem-regionalnym-na-zakarpaciu>, (dostęp: 7.09.2012).

¹⁰ *Obwód zakarpaccy wypowiedział posłuszeństwo Janukowyczowi,*
<http://wiadomosci.onet.pl/swiat/obwod-zakarpaccy-wypowiedzial-posluszenstwo-janukowyczowi/0sg0l>, (dostęp: 21.02.2014).

Zapałowski, A., Zagrożenia związane z separatyzmem na obszarze Zakarpacia, Przegląd Geopolityczny, 20, 2017, s. 9-27.

Ukrainy. Głównym, krótkookresowym celem politycznym Węgrów na Ukrainie pozostaje utworzenie tzw. kraju nadcisańskiego – jednostki administracyjnej z przewagą mniejszości węgierskiej i jednocześnie okręgu wyborczego, umożliwiającego wejście do parlamentu w Kijowie przedstawiciela mniejszości. Obecnie w polityce władz Ukrainy nie widać dopuszczenia Węgrów w proces rozpoczętej na Ukrainie reformy decentralizacyjnej i dobrowolnego łączenia *bromad*, co w praktyce mogłoby ich do tego celu przybliżyć¹¹. Po przemówieniu Orbana ukraińscy nacjonaliści zdewastowali węgierski pomnik na Przełęczy Wereckiej, który symbolizuje przejście Węgrów do Kotliny Naddunajskiej w 896 roku¹².

Zdjęcie 1: Przełęcz Werecka – pomnik upamiętniający 1100 rocznicę przejścia Madziarów przez Karpaty.

Źródło: http://pl.wikipedia.org/wiki/Prze%C5%82%C4%99cz_Werecka, (dostęp: 10.09.2016).

Obecnie na Zakarpaciu mieszka około 160 tys. Węgrów (co stanowi 15 procent ludności), którzy koncentrują się w pasie granicznym. Zawarli oni sojusz z Rusinami Karpaccyimi w celu wspólnej walki o autonomię. Przeciwdziałając nadmiernej penetracji środowisk mniejszości węgierskiej przez pravicową partię Jobbik z Węgier, służby ukraińskie w 2014 r. zamknęły w Berehowie biuro europosła tej partii Béli Kovácsa, a szereg działaczy Jobbiku otrzymało zakaz wjazdu na Ukrainę. Delegat wspomnianego ugrupowania w kwietniu 2014 roku w Radzie Europy nazwał Ukrainę „sztucznym państwem” i wyraził sugestię o prawie Węgiei do tych ziem. Należy także podkreślić, iż we wrześniu 2014 roku Viktor Orban wizytował na Zakarpaciu lokalną społeczność węgierską. Co prawda odbyło się to za zgodą ukraińskiego MSW, ale jego wymowa była

¹¹ P. Żochowski, T. Iwański, *Zakarpacie- razem, ale z boku* [online] - <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2015-09-30/zakarpacie-razem-ale-z-boku>, (dostęp: 11.09.2016).

¹² *Ukraińscy nacjonaliści niszczą węgierski pomnik na Przełęczy Wereckiej* [+VIDEO], [online]- <http://www.kresy.pl/wydarzenia/spoleczenstwo?zobacz/ukrainscy-nacjonalisci-niszczą-węgierski-pomnik-na-przeleczy-wereckiej-foto-video>, (dostęp: 13.10.2016).

Zapałowski, A., Zagrożenia związane z separatyzmem na obszarze Zakarpacia, Przegląd Geopolityczny, 20, 2017, s. 9-27.

jednoznaczna. Innym znamienym faktem jest wybranie z ramienia partii Fidesz w wyborach z 2014 roku Andrei Bocskor, jako przedstawicielki mniejszości węgierskiej na Ukrainie do Parlamentu Europejskiego. Tym samym stała się ona pierwszym członkiem Europarlamentu posiadającym ukraińskie obywatelstwo (Friesen 2016).

W kwietniu 2016 roku lokalni deputowani obwodu zakarpackiego podpisali apel do Rady Najwyższej i Prezydenta Ukrainy z żądaniem nadania regionowi autonomii zgodnie z wolą wyborców z 1991 roku, tym bardziej, że poparcie dla unitarności Ukrainy na Zakarpaciu w ciągu 25 lat znacznie się zmniejszyło¹³. W opinii mniejszości węgierskiej zamieszkującej ten region w ostatnich latach obserwuje się także wzrost ataków na mniejszości narodowe na Ukrainie. W związku z powyższym we wrześniu 2016 roku Michail Toth sprawujący funkcję przewodniczącego Sojuszu Demokratycznego Węgrów na Ukrainie zaapelował do Prezydenta Poroszenki o autonomię dla Węgrów. Tak więc nie tylko samo Zakarpacie żąda autonomii, ale nawet wewnątrz tego obwodu takie postulaty wysuwa społeczność węgierska¹⁴.

Destabilizacja i kryminalizacja

Służba Bezpieczeństwa Ukrainy na Zakarpaciu prowadzi obecnie działania na dwóch frontach. Po pierwsze obserwujemy akcje mające na celu pacyfikację paramilitarnych oddziałów Prawego Sektora i innych radykalnych grup, które wg Ksawerego Czerniewicza (2015) są od pewnego czasu zbrojnym ramieniem lokalnego oligarchy Wiktora Balohy, który finansuje jego lokalne struktury. Z drugiej strony SBU zwalcza autonomistów zakarpackich i aktywistów węgierskich. Napięcie między nacjonalistami ukraińskimi wspomaganymi przez działaczy z innych regionów, a zwolennikami autonomii doprowadziło do administracyjnych działań w celu zapobieżenia rozruchom, które mogłyby w sytuacjach zagrożenia bezpieczeństwa mniejszości węgierskiej wywołać interwencję zbrojną Węgrów.

Wspomniany Czerniewicz w swojej analizie zauważył, że istotą zagrożenia separatyzmem nie są tendencje narodowościowe, a kryminalizacja regionu i związany z nim przemyt kontrolowany przez klan rodziny Balohy. Oligarcha ten ma ogromne wpływy w regionie i wątpliwe, by Kijów zdecydował się na otwartą wojnę z tym zakarpackim baronem. Gdyby do takowej doszło, to ona właśnie, a nie działania Rusinów czy Węgrów, mogłaby zdestabilizować Zakarpacie. Problem kryminalizacji regionu jest poważny, ale nie powinno się również bagatelizować czynnika narodowościowego. Kwestia wpływu

¹³ [K. Христова, Закарпатье требует от Киева автономии](http://www.kp.ru/online/news/2358022/) [online] - <http://www.kp.ru/online/news/2358022/>, (dostęp: 2.06.2016).

¹⁴ [Венгерская община Украины выступает за право на автономию](http://reginews.com/vengerskaya-obshhina-ukrainy-vystupaet-za-pravo-na-avtonomi) [online] - <http://reginews.com/vengerskaya-obshhina-ukrainy-vystupaet-za-pravo-na-avtonomi>, (dostęp: 13.09.2016).

Zapałowski, A., Zagrożenia związane z separatyzmem na obszarze Zakarpacia, Przegląd Geopolityczny, 20, 2017, s. 9-27.

przestępczości jest ważna, ale w grze zewnętrznych ośrodków siły ma tylko charakter dodatkowy i nie rozstrzygający.

Najgroźniejszym incydentem związanym z wspomnianą działalnością kryminalną na tym terenie po 2013 roku, był „najazd” nacjonalistów na Mukaczewo 11 lipca 2015 roku. W wyniku starcia z miejscową ochroną i milicją zginęło po obu stronach 4 osoby, a 14 było rannych. W walce użyto automatów i granatników. Operacja służb bezpieczeństwa trwała kilka dni, a w jej zakończenie zaangażowani byli przywódcy Ukrainy z prezydentem państwa na czele. Według niektórych źródeł przyczyną konfliktu była „wojna” o zyski z kontrabandy z ekipą Balohy. Dodatkowo pojawiło się wówczas niebezpieczeństwo rozprzestrzenienia konfliktu na inne regiony zachodniej Ukrainy, gdyż Prawy Sektor ogłosił mobilizację swoich paramilitarnych oddziałów. Według niektórych mediów lokalne organy MSW i SBU wiedziały o planach Prawego Sektora, jednak nie podjęły żadnych działań prewencyjnych¹⁵. Przeciagająca się do ponad tygodnia operacja i jej przeniesienie na większy obszar (około 40 km²) uzasadniało obawy o destabilizację całego regionu. Należy zanotować, iż część jednostek ukraińskiej armii i Gwardii Narodowej miała odmówić wyjazdu do Mukaczewa w celu działań przeciwko Prawemu Sektorowi¹⁶.

Wspomniane wydarzenia miały także konotacje międzynarodowe. Podczas trwania oblawy w rejonie Mukaczewa, szef kancelarii premiera Węgier János Lázár przyznał, że wywiad tego państwa działa na rzecz obrony praw Węgrów zakarpackich nawet wbrew woli Kijowa. Polityk ten stwierdził, iż w kolejnych latach sytuacja węgierskiej mniejszości na Zakarpaciu pogorszy się, dlatego służby specjalne Węgier prowadzą operacje mające na celu obronę ich praw¹⁷. Wspomniana deklaracja wywołała napięcie na linii Kijów-Budapeszt.

Operacja przeciwko Prawemu Sektorowi skończyła się częściowym sukcesem, gdyż część bojówkarzy zbiegła do Donbasu. Nowym gubernatorem Zakarpacia został pochodzący z tych terenów emerytowany generał Hennadij Moskal. Według jego późniejszych ustaleń za spokój w regionie jego poprzednik Wasyl Hubal płacił członkom Prawego Sektora po 10 tysięcy dolarów, a członkowie Prawego Sektora trudnili się porywaniem i torturowaniem ludzi, wymuszeniami haraczu od przedsiębiorców, konfiskatą własności, wykorzystując przy tym nielegalną broń palną – w tym karabiny maszynowe i

¹⁵ P. Andrusieczko, *Bitwa o Mukaczewo, czyli bratobójcze walki na Ukrainie. W roli głównej Prawy Sektor* [online] - <http://wyborcza.pl/1,75477,18344378.html#MTstream>, (dostęp: 14.10.2016).

¹⁶ <http://112.ua/obshchestvo/chast-voennyh-nacgvardii-i-vsu-otkazalas-ehat-v-mukachevo-ps-244365.html>, (dostęp: 14.10. 2016).

¹⁷ *Szef kancelarii premiera Viktora Orbána: Nasz wywiad działa na rzecz obrony Węgrów na Ukrainie* [online] - <http://www.kresy.pl/wydarzenia/spoleczenstwo?zobacz/szef-kancelarii-premiera-viktora-orbana-nasz-wywiad-dziala-na-rzecz-obrony-wegrow-na-ukrainie>, (dostęp: 14.10.2016).

Zapałowski, A., Zagrożenia związane z separatyzmem na obszarze Zakarpacia, Przegląd Geopolityczny, 20, 2017, s. 9-27.

granatniki. „Faktycznie to była gangsterka, zwykłe zarabianie pieniędzy, a najgorsze jest to, że wszystko to robione było pod przykrywką patriotycznych sloganów” – powiedział Moskal¹⁸. Cała sprawa musiała być o tyle skomplikowana, iż lokalnej milicji polecono niszczyć dowody kontrabandy.

Próby stabilizacji regionu jednak się nie powiodły. Nadal ciągle dochodzi tam do krwawych działań świata przestępczego z udziałem nacjonalistów ukraińskich. Przykładem jest ostrzelanie restauracji „Bohemia” w Swalawie we wrześniu 2016 roku, czy też podpalenie w styczniu 2016 roku rurociągów z gazem¹⁹.

Wylapywanie poszczególnych bojowników, odpowiedzialnych za akcję w Mukaczewie trwało ponad rok. Finałem sprawy było skierowanie przez funkcjonariuszy aparatu bezpieczeństwa Ukrainy do sądu aktu oskarżenia przeciwko prezesowi oddziału „Prawego Sektora” na Zakarpaciu Aleksandrowi Sachko w maju 2016 roku. Zarzucono mu 15 poważnych przestępstw, w tym bandytyzm, zakłócanie porządku publicznego, morderstwa oraz kierowanie gangiem²⁰.

Skala przestępczości dokonywanej przez środowiska kryminalne i nacjonalistyczne spowodowała, iż gubernator Moskal przyznał się do klęski w walce z lokalną mafią tytoniową. Miał on stwierdzić, iż: „Rząd stracił kontrolę nad przemytem broni i narkotyków”. W związku z tym w maju 2016 roku podał się do dymisji, która jednak została odrzucona²¹.

Sytuacja w regionie powoduje, że nastroje społeczne się radykalizują i społeczeństwo domaga się administracyjnego oddzielenia Zakarpacia od Ukrainy. W opinii niektórych komentatorów wydarzenia, do których doszło w

¹⁸ Moskal: były gubernator Zakarpacia płacił Prawemu Sektorowi po 10 tys. Dolarów [online] - <http://www.kresy.pl/wydarzenia,spoleczenstwo?zobacz/moskal-byly-gubernator-zakarpacia-placil-prawemu-sektorowi-po-10-tys-dolarow>; Na Zakarpaciu Prawy Sektor porywał i torturował ludzi – twierdzi nowy gubernator [online] - <http://www.kresy.pl/wydarzenia,spoleczenstwo?zobacz/na-zakarpaciu-prawy-sektor-porywal-i-torturowal-ludzi-twierdzi-nowy-gubernator>, (dostęp: 14.10.2016).

¹⁹ Na Ukrainie ostrzelano restaurację [online] - <http://pl.sputniknews.com/swiat/20160926/3947151/ukraina-wybuch-restauracja.html>, (dostęp: 14.10.2016); Na Zakarpaciu płoną rurociągi [online] - <http://theformat.com.ua/v-zakarpatskoj-oblastv-trh-mestah-podorvaly-reversnuyu-gazovuyu-trebu>; https://www.youtube.com/watch?time_continue=3&v=D9Rw63xRARC; <http://ua.korrespondent.net/ukraine/3610349-dlia-likvidatsii-avarii-na-hazoprovodi-v-zakarpatti-potribno-try-doby>, (dostęp: 14.10.2016).

²⁰ Г. Игнагов, «Правый Сектор» начинают бить по всей Украине [online] - http://jpgazeta.ru/pravyyi-sektor-nachinayut-bit-po-vsey-ukraine/?_utl_t=fb, (dostęp: 2.06.2016).

²¹ Gubernator Zakarpacia: poniosłem klęskę w walce z przemytnikami, rząd stracił kontrolę nad przemytem [online] - <http://www.kresy.pl/wydarzenia,bezpieczenstwo-i-obrona?zobacz/gubernator-zakarpacia-ponioslem-kseske-w-walce-z-przemytnikami-rzad-stracil-kontrolę-nad-przemytem>, (dostęp: 14.10.2016).

Zapałowski, A., Zagrożenia związane z separatyzmem na obszarze Zakarpacia, Przegląd Geopolityczny, 20, 2017, s. 9-27.

Mukaczewie z jednej strony były „gwoździem do trumny” projektu eurointegracji Ukrainy²², a z drugiej wzmocniły przeświadczenie społeczne o potrzebie autonomii.

Obwód zakarpacki z uwagi na doświadczenia w funkcjonowaniu w ramach autonomii jest niezwykle wrażliwy na działania mające na celu jego unifikację kulturową z innymi regionami. Fakt funkcjonowania przez wieki w składzie państwa węgierskiego uzasadnia naturalną dążność do jego unifikacji z Węgrami. Może to nastąpić w sytuacji dalszego upadku gospodarczego Ukrainy i pauperyzacji społeczeństwa. Współpraca polityczna i gospodarcza Węgier z Rosją wskazuje, iż taki scenariusz jest niewykluczony i ma on zapewne ciche poparcie w Moskwie, której zależy na usankcjonowaniu aneksji Krymu.

Dodatковым czynnikiem powodującym pragnienie autonomii jest kryminalizacja tego kraju, której rozwojowi sprzyja fizjografia, dająca duże pole działania dla przestępczości zorganizowanej. Wydarzenia w Mukaczewie tylko potwierdzają te tendencje. Fakt, iż nie udało się schwycić wszystkich bojówkarzy Prawego Sektora świadczy o tym, iż część sił bezpieczeństwa się z nimi identyfikowała i im pomagała²³. Konsekwencją tego ataku było także to, że w lipcu 2015 roku rezydujący w Moskwie lider Rusinów Karpackich Petro Gečko uznał, że wzrost aktywności zbrojnych ugrupowań nacjonalistycznych na Zakarpaciu spowoduje jeszcze silniejsze dążenia ludności do autonomii²⁴. Dążenia te będzie zapewne wzmacniać niedawne odkrycie złóż gazu ziemnego, prawdopodobnie wystarczających do uniezależnienia się Zakarpacia od importu. Może to doprowadzić do walk środowisk oligarchicznych na Ukrainie i struktur przestępczych o kontrolę nad tymi zasobami²⁵.

Na problemy Zakarpacia zwrócił uwagę także ekspert Instytutu Edukacji Politycznej w Kijowie Oleksandr Solontaj, który przyznał, że mniejszość węgierska na Ukrainie może w istocie dokonać zwrotu na Budapeszt i poprosić o interwencję, o ile rządowi Ukrainy nie udałoby się zagwarantować bezpieczeństwa w regionie (Friesen 2016).

Konflikt o wpływy na Zakarpaciu może także w pewnych warunkach odnowić napięcia między Węgrami a Słowacją. Działania moskalofili nakierowane na uzyskanie tam wpływów Rosji są mało prawdopodobne ze względu na lokalizację z dala od Naddniestrza.

²² *Мукачевский инцидент - последний гвоздь в крышку гроба евроинтеграции* [online] - <http://politvesti.tk/?p=7346>, (dostęp: 14.10.2016).

²³ *Prawy Sektor z Zakarpacie uciekł do ATO* [online] - <http://wschodnik.pl/ukraina/item/1888-prawy-sektor-z-zakarpacie-uciekł-do-ato.html>, (dostęp: 2.06.2016).

²⁴ *„Banderowskie bataliony rzucą się na Polskę i ją rozszarpią”* [online] - <http://www.kresy.pl/wydarzenia,spoleczenstwo?zobacz/banderowskie-bataliony-rzuca-sie-na-polske-i-ja-rozszarpia>, (dostęp: 2.06.2016).

²⁵ *На Закарпатте нашли месторождение газа* [online] - <http://nahnews.org/811616-na-zakarpate-nashli-mestorozhdenie-gaza/>, (dostęp: 14.10.2016).

Wnioski

Problem skali i głębokości procesów separatystycznych w obwodzie zakarpackim jest przedstawiany w mediach w odniesieniu do zagrożeń związanych z ruchami nacjonalistycznymi na Ukrainie. Jeden z takich portali powiązany ze „Swobodą” wprost pisze o zagrożeniu odłączeniem się Zakarpacia, a także Północnej Bukowiny i Południowej Besarabii od państwa. Wspomniane środowisko zwraca uwagę na to, że zarówno Węgry jak i Rumunia mają pretensje terytorialne do Ukrainy i próbują wzniecać nastroje separatystyczne. Zakarpaccy Węgrzy oskarżani są o tworzenie oddziałów paramilitarnych. Jeden z dowódców ukraińskiego nacjonalistycznego batalionu „Karpacka Sicz” wprost deklarował, iż jego oddziały będą na Zakarpaciu likwidowali węgierskich aktywistów²⁶. Możliwość zbrojnej akcji Węgrów na Zakarpaciu w obecnych warunkach są jednak możliwe tylko w przypadku wystąpienia zabójstw miejscowych Węgrów przez ukraińskie oddziały paramilitarne, co na obecną chwilę jest mało prawdopodobne.

W zachodniej części dzisiejszej Ukrainy trwają procesy, które trudno będzie Kijowowi zatrzymać. Rosja będzie je wspierać, gdyż po aneksji Krymu zależy jej na „podzieleniu się” odpowiedzialnością z innymi za zmiany granic. Pewnym symptomem tych tendencji jest wypowiedź z maja 2016 roku eksperta Rosyjskiego Instytutu Badań Strategicznych Olega Niemenskiego który stwierdził wprost, że „...zmiana granic w postradzieckich państwach jest nieunikniona. Granice te będą się zmieniać dlatego, że zostały one stworzone w gabinetach, a nie powstały w wyniku samostanowienia narodów”²⁷. O możliwości zaostrzenia sytuacji na zachodzie Ukrainy w grudniu 2016 roku mówili niemieccy i ukraińscy analitycy. Zwrócili oni co prawda główną uwagę na zagrożenia terrorystyczne i kryminalne granic, ale problem ten pośrednio wiąże się z separatyzmem i działaniem bojówek paramilitarnych. Jeżeli na Ukrainie dojdzie do dalszego demontażu gospodarki, proces federalizacji państwa zapewne się pogłębi. Symptomy tego już obserwujemy. W grudniu 2016 roku o autonomiczny status do prezydenta Ukrainy wystąpiły trzy samorzady obwodowe (Chmielnicki, Kirworohradzki i Połtawski).

Niezależnie od ostatecznych rozstrzygnięć międzynarodowych w odniesieniu do Ukrainy i jej sytuacji gospodarczej, państwo to w bliskiej perspektywie nie utrzyma unitarnego charakteru i będzie musiało się zgodzić na federalizację. Pytanie tylko, jak głęboka ona będzie i czy w tym procesie Ukraina

²⁶ Румунія, Угорщина, Молдова, Білорусь: добрі сусіди чи потенційні агресори?, http://vgoles.com.ua/articles/rumuniya_ugorshchyna_moldova_bilorus_dobri_susidy_chy_p_otsentsiyani_agresory_233824.html, (dostęp: 5.11.2016).

²⁷ *Kremłowski analityk: Granice jeszcze zostaną przesunięte* [online] - <http://www.rp.pl/Polityka/305309943-Kremłowski-analityk-Granice-jeszcze-zostana-przesunięte.html>, (dostęp: 2.06.2016).

nie utraci niektórych obwodów. Nie ulega wątpliwości, iż procesy stabilizacji granic państwowych na wschód od Polski nie zostały jeszcze zakończone.

Literatura

- Czerniewicz, K., 2015, Zakarpacie, czyli o groźbie separatyzmu mafijnego, Ośrodek Analiz Strategicznych, Analizy i Komentarze.
- Darski, J., 2007, *Kwestia zakarpacka*, [online] jozefdarski.pl/2999-kwestia-zakarpacka.
- Eberhardt, P., 1996, *Między Rosją a Niemcami. Przemiany narodowościowe w Europie Środkowo-Wschodniej w XX w.*, Warszawa 1996.
- Friesen, O., 2015, *Rumuni i Węgrzy na Ukrainie. Milczące mniejszości?* [online] – <http://geopolityka.org>.
- Konieczna, K., 2014, *Istnienie państw w czasie i przestrzeni w świetle działalności ruchów separatystycznych*, Pisma Humanistyczne, 12, s. 177-192.
- Koprowski, M., 2014, *Inna Ukraina. Zakarpacie - tu się zaczyna i kończy Europa*, Wyd. Replika, Zakrzewo.
- Kopyś, T., 2003, *Stosunki narodowościowe na Rusi Zakarpackiej w drugiej połowie XIX i na początku XX w.*, [w:] A. Cetnarowicz, S. Pijaj (red.), *Węgry i dookoła Węgier... Narody Europy Środkowej w walce o wolność i tożsamość w XIX i XX wieku*, Historia Iagellonica, Kraków, s. 178-190.
- Kozakiewicz, J., 1998, *Ukraiński regionalizm i separatyzm. Z problematyki ustroju terytorialnego Ukrainy*, Obóz, nr 33, Warszawa.
- Kozyrska, A., 2014, *Pluralizm nyznaniony a integracja narodu ukraińskiego po 1991 roku*, Europejskie Centrum Edukacyjne, Toruń.
- Kulińska, L., 2001, *Konflikty i punkty zapalne w Europie*, (w:) R. Borkowski (red.), *Konflikty współczesnego świata 1*, Biblioteka Główna AGH, Kraków, s. 52-68.
- Kuzio, T., 2015, *Ukraine. Democratization, Corruption, and the New Russian Imperialism*, Praeger, Santa Barbara.
- Płonka, B., 2013, *Straty terytorialne poniesione przez Węgry w wyniku dyktatu triańskiego* [w:] P. Eberhardt (red.), *Studia nad geopolityką XX wieku*, Warszawa.
- Sobczyński M., Barwiński M., 2009, *Wpływ przemian terytorialnych i struktury wewnętrznej ziem ukraińskich na położenie geopolityczne Rzeczypospolitej* [w:] M. Franz, K. Pietkiewicz (red.), *Od Zborowa do NATO (1649-2009). Studia z dziejów stosunków polsko-ukraińskich od XVII do XXI wieku*, Wyd. Marszałek, Toruń, s. 42-108.
- Świeżak, P., 2008, *Znaczenie ruchu rusińskiego na Ukrainie*, Bezpieczeństwo Narodowe, nr 7-8.
- Zapałowski, A., 2015, *Wyzwania dla Ukrainy związane z integracją z Unią Europejską*, (w:) B. Petrecka, S. Dyrda-Macialek, K. Rejman (red.), *Europa w*

Zapałowski, A., Zagrożenia związane z separatyzmem na obszarze Zakarpacia, Przegląd Geopolityczny, 20, 2017, s. 9-27.

ujęciu interdyscyplinarnym - społeczeństwo, polityka, gospodarka, turystyka, Jarosław, s. 215-225.

Zapałowski, A., 2016, *Zakarpacie w drodze do autonomii*, [online] geopolityka.net.

Zenderowski, R., Pieńkowski, J., 2015, *Kwestie narodowościowe w Europie Środkowo-Wschodniej*, Warszawa 2015 t. II, s. 121.

Żołądź, J., 2009, *Polityka zagraniczna współczesnych Węgier a kwestia mniejszości węgierskich w krajach Europy Środkowo-Wschodniej*, Wschodnioznawstwo, nr 3, s. 215-232.

Threats to Europe associated with separatism in Transcarpathia

The current social and economic situation of Ukraine, and especially the impoverishment of society and the growing problems of the budget, tend to pay attention to those areas of the state that can generate a threat to Europe. There is growing gap between the authorities and some nationalist circles, who have a large representation in the Verkhovna Rada of Ukraine. This situation makes it necessary to approach pessimistic about the implementation of the Agreement "Minsk II" in the field of de-escalation of the conflict in Donbas. Therefore, Ukraine can talk about a permanent threat of destabilization. It occurs in a special way in many areas of the western part of Ukraine. Separatist processes take place in particular in the Transcarpathian region. There is growing national Ruthenian movement toward autonomy, supported by the Hungarian minority. Moreover the region is experiencing sharp fighting between criminal organizations associated with Ukrainian nationalists.

Key words: Ukraine, separatism, safety, Transcarpathia